

«ՀԱՅԱՍՏԱՆ՝ ԵՐԿԻՐ ՍՐԲԱՎԱՅՐ»¹

Կ'ապրինք այնպիսի ժամանակաշրջանի մը մէջ, ուր Եկեղեցին՝ որպէս հոգեւոր, ազգային եւ մշակութային հաստատութիւն, կը գտնուի բազմատեսակ ճնշումներու եւ մարտահրաւէրներու դիմաց: Մեր օրերուն փորձեր կը կատարուին ո՛չ միայն նսեմացնելու Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ հեղինակութիւնը, այլ նաեւ մթազնելու անոր դարաւոր պատմութիւնը եւ հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ ունեցած անփոխարինելի դերակատարութիւնը: Այս իրողութեան զուգահեռ՝ հետեւողական փորձեր կը կատարուին վերածեւակերպելու պատմութիւնը, ազաւազելու փաստերը եւ պատմական ճշմարտութիւնները փոխարինելու կեղծ մեկնաբանութիւններով: Երբեմն, նոյնիսկ, հայկական վանքերու, եկեղեցիներու եւ սրբավայրերու պատմութիւնը կը ներկայացուի իրականութենէ հեռու ձեւերով՝ փորձելով խզել ժողովուրդին կապը իր պատմական յիշողութեան եւ հոգեւոր արմատներուն հետ (ասոր ամէնէն վառ ապացոյցը Արցախի պարագան է):

Այս ընդհանուր մտահոգիչ մթնոլորտին մէջ առանձնայատուկ արժէք կը ստանայ Արման եւ Վարդան Մալոյեան եղբայրներու համատեղ աշխատասիրութիւնը՝ «Հայաստան՝ երկիր սրբավայր»-ը², որ իր ճանաչողական, կրթական եւ հոգեւոր բնոյթով կը դառնայ կարեւոր ներդրում մը հայ եկեղեցական եւ մշակութային ժառանգութեան պահպանման գործին մէջ: Գիրքը կը ձգտի հանրամատչելի եւ միաժամանակ գիտականօրէն հիմնաւորուած կերպով լուսաբանել Հայաստանի սրբավայրերու պատմութիւնը, ճարտարապետութիւնը, աւանդապատումները եւ հոգեւոր նշանակութիւնը՝ ընթերցողին առջեւ բանալով հայոց հոգեւոր ժառանգութեան հարուստ աշխարհը:

Աշխատասիրութեան արժանիքներէն մէկը այն է, որ անիկա սահմանափակուած չէ միայն պատմական տեղեկութիւններ փոխանցելով:

¹* Ստացուել է՝ 24.02.2026, գրախօսուել է՝ 3.05.2026: Էլ. հասցէ՝ hagop1424@gmail.com:
² Տէն ԱՐՄԱՆ ՄԱԼՈՅԱՆ, ՎԱՐԳԱՆ ՄԱԼՈՅԱՆ, Հայաստան՝ երկիր սրբավայր, «Էդիթ Պրինտ» հրատ., Երեւան, 2025, 280 էջ:

Հեղինակները իւրաքանչիւր վանքի կամ եկեղեցւոյ նկարագրութեան կից ներկայացուցած են նաեւ համապատասխան պատկերներ, որոնք ընթերցողին հնարաւորութիւն կ'ընձեռեն տեսողական կերպով մօտենալու սրբավայրերուն: Այս ձեւով գիրքը կը վերածուի ո՛չ միայն տեղեկատուական աղբիւրի, այլեւ յուրայատուկ պատկերազարդ ուղեցոյցի մը, ուր բնագրային նկարագրութիւնը եւ պատկերային ներկայացումը փոխադարձաբար կը լրացնեն գիրար: Նման մօտեցումը յատկապէս կարեւոր է այն ընթերցողներուն համար, որոնք առիթ չեն ունեցած այցելելու Հայաստանի տարբեր շրջաններու մէջ գտնուող սրբավայրերը: Անոնք գիրքին միջոցով կրնան ո՛չ միայն տեղեկութիւն ստանալ, այլ նաեւ հոգեւոր ու մշակութային մերձեցում ապրիլ այդ սրբազան վայրերուն հետ:

Գիրքին մէջ ընթերցողը հնարաւորութիւն ունի ծանօթանալու շուրջ իննսուն սրբավայրերու, որոնց շարքին են Գանձասարի վանքը, Զուարթնոցի տաճարը, Քոբայրավանքը, Կատարոյ վանքը, Կիրանց վանքը, Մաքենեաց վանքը, Մշկավանքը, Կուսանաց անապատը, Գառնու միանաւ (անանուն) եկեղեցին, Դսեղի Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, Խոտակերաց վանքը, Սարգարապատի Սուրբ Աստուածածին եկեղեցին, Տեղերի Սուրբ Աստուածածին վանքը եւ բազմաթիւ այլ սրբավայրեր: Այս բազմազանութիւնը գիրքը կը դարձնէ հայկական հոգեւոր ժառանգութեան համապարփակ քարտէս մը, ուր ներկայացուած են թէ՛ լայն ծանօթութիւն ունեցող եւ թէ՛ համեմատաբար քիչ ծանօթութիւն ունեցող սրբավայրեր:

Օրինակ՝ Եղեգնաձորի Սուրբ Աստուածածին եկեղեցւոյ նկարագրութեան մէջ ընթերցողը կը տեղեկանայ, որ եկեղեցին փոքր բազիլիք կառուց մըն է, որ աչքի կը զարնէ իր համեստ, սակայն, ինքնատիպ ճարտարապետութեամբ: Ներկայացուած են նաեւ եկեղեցւոյ որմնանկարները, խաչքարերը եւ արձանագրութիւնները³, որոնց միջոցով կարելի կ'ըլլայ վերակազմել անոր պատմական անցեալը: Այսպիսի մանրամասնութիւնները գիրքին կը հաղորդեն գիտական լրջութիւն եւ մշակութային արժէք:

Աշխատասիրութեան մէջ կարեւոր տեղ կը գրաւեն նաեւ աւանդապատումները եւ ժողովրդական պատկերացումները, որոնք պատմական

³ Տես անդ, էջ 103–104:

նկարագրութիւններուն կը հաղորդեն կենդանի շունչ եւ հոգեւոր խորք: Հայկական վանքերն ու եկեղեցիները երբեք միայն քարաշէն կառոյցներ չեն եղած. անոնք դարեր շարունակ եղած են աղօթքի, կրթութեան, գրչութեան, ազգային ինքնագիտակցութեան եւ մշակութային կեանքի կեդրոններ: Հետեւաբար, գիրքը կ'օգնէ ընթերցողին ըմբռնելու, թէ հայկական սրբավայրերը պարզապէս ճարտարապետական յուշարձաններ չեն, այլ ազգային յիշողութեան կենդանի վկաներ:

Այս աշխատասիրութիւնը յատկապէս կարեւոր նշանակութիւն ունի Հայաստանի բնակիչներուն համար: Տեղաբնակ հայ մարդը, որ ամէնօրեայ կեանքին մէջ յաճախ անտարբերութեամբ կամ սովորականութեան զգացումով կ'անցնի իր շրջապատին մէջ գտնուող պատմական սրբավայրերուն կողքով, այս գիրքին միջոցով կրնայ վերագտնել անոնց իրական արժէքն ու խորհուրդը: Գիրքը կը նպաստէ, որ Հայաստանի քաղաքացին իր հայրենիքը դիտէ ո՛չ միայն որպէս աշխարհագրական տարածք, այլ որպէս սրբազան մշակութային եւ հոգեւոր ժառանգութիւն կրող երկիր: Այս գիտակցութիւնը իր հերթին կը խթանէ պատմամշակութային յուշարձաններու պահպանութեան պատասխանատու վերաբերմունք մը:

Միեւնոյն ժամանակ գիրքը մեծ կարեւորութիւն ունի սփիւռքահայութեան համար: Սփիւռքի մէջ ապրող հայերու զգալի մասը ֆիզիքապէս հեռու է հայրենիքէն եւ շատ անգամ սահմանափակ պատկերացում ունի Հայաստանի պատմական ու հոգեւոր աշխարհագրութեան մասին: «Հայաստան՝ երկիր սրբավայր» աշխատասիրութիւնը այս առումով կը դառնայ հոգեւոր կամուրջ մը հայրենիքի եւ սփիւռքի միջեւ: Գիրքը սփիւռքահայ ընթերցողին հնարաւորութիւն կու տայ վերամիանալու իր պատմական արմատներուն, աւելի խորութեամբ ճանչնալու հայրենի հողը եւ հոգեւոր կապ հաստատելու իր ազգային ժառանգութեան հետ: Օտար մշակութային միջավայրերու մէջ ապրող սերունդներուն համար մանաւանդ, նման գիրքեր ու աշխատասիրութիւններ ազգային ինքնութեան պահպանման կարեւոր միջոցներ են:

Աշխատասիրութեան ամէնէն կարեւոր հասցէատէրը, սակայն, թերեւս, երիտասարդ սերունդն է: Այսօրուան երիտասարդութիւնը, որ կը կազմաւորուի համաշխարհայնացման, տեղեկատուական հոսքերու եւ մշակութային բազմազան ազդեցութիւններու պայմաններուն մէջ, յաճախ կը հեռանայ իր պատմական եւ հոգեւոր արմատներէն: Այս գիրքը

կրնայ դառնալ այն միջոցներէն մէկը, որ երիտասարդին կը մօտեցնէ իր ազգային արժէքներուն: Անիկա երիտասարդ ընթերցողին կը սորվեցնէ սիրել եւ արժեւորել իր հայրենիքը, ճանչնալ իր ժողովուրդին անցեալը եւ գիտակցիլ, թէ հայ մշակոյթն ու եկեղեցական ժառանգութիւնը դարաւոր պայքարով պահպանուած սրբութիւններ են:

Գիրքը նաեւ դաստիարակչական նշանակութիւն ունի: Ան կը նպաստէ հայրենասիրական, գեղագիտական եւ հոգեւոր արժէքներու ձեւաւորման, որովհետեւ սրբավայրերու ճանաչողութիւնը մարդուն մէջ կը զարգացնէ ո՛չ միայն պատմական յիշողութիւն, այլ նաեւ պատասխանատուութիւն սեփական մշակոյթին նկատմամբ: Այս իմաստով աշխատասիրութիւնը կը ծառայէ ո՛չ միայն գիտելիքի փոխանցման, այլ՝ ազգային ինքնագիտակցութեան ամրապնդման գործին:

Հեղինակներուն մօտեցումը արժանի է գնահատանքի նաեւ այն պատճառով, որ անոնք փորձած են պահպանել գիտական հիմնաւորուածութիւնը՝ միաժամանակ խուսափելով ծանր եւ խրթին ակադեմական լեզուէ: Իբրեւ արդիւնք, գիրքը հասանելի կը դառնայ թէ՛ մասնագէտներուն եւ թէ՛ լայն հասարակութեան: Այսպիսի հանրամատչելի ակադեմական աշխատասիրութիւնները առանձնայատուկ դեր ունին ազգային մշակոյթի պահպանման եւ հանրայնացման գործին մէջ:

Ամփոփելով՝ «Հայաստան՝ երկիր սրբավայր» գիրքը պարզ տեղեկատուական կամ պատկերներով հարուստ գիրք մը չէ, այլ՝ ազգային եւ հոգեւոր արժէք ներկայացնող աշխատասիրութիւն մը, որ կը միաւորէ պատմութիւնը, մշակոյթը, ճարտարապետութիւնը եւ հոգեւոր ժառանգութիւնը: Անիկա կարեւոր ուղեցոյց մըն է թէ՛ Հայաստանի բնակիչներուն, թէ՛ սփիւռքահայութեան եւ մանաւանդ երիտասարդ սերունդին համար: Գիրքը ընթերցողին կ'առաջնորդէ դէպի հայոց պատմական յիշողութեան խորքերը եւ միեւնոյն ժամանակ կը յուշէ, որ ազգային ու հոգեւոր ժառանգութիւնը պահպանելը միայն անցեալին հանդէպ յարգանք չէ, այլ՝ ապագային հանդէպ պատասխանատուութիւն:

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Հայ Առաքելական Եկեղեցի, Հայաստան, սրբավայր, վանք, եկեղեցի, աւան-
դապատում, հոգեւոր ժառանգութիւն, ազգային ինքնութիւն, սփիւռքահայու-
թիւն, երիտասարդութիւն, մշակութային ժառանգութիւն, հայրենասիրական
դաստիարակութիւն:

РЕЗЮМЕ

«Армения – страна-святыня» Армана и Вардана Малоянов – научно-по-
пулярный труд, посвящённый духовному и культурному наследию Армении.

В книге посредством исторических хроник, архитектурных описаний, пре-
даний и иллюстраций представлены около девяноста армянских монастырей,
церквей и святых мест.

Издание – не просто путеводитель: оно служит важным духовным, образо-
вательным и культурным ресурсом, воссоединяющим читателя с исторической
памятью армянского народа.

Труд приобретает особую значимость в нынешнее время, когда предпри-
нимаются попытки исказить армянскую историю и умалить роль Армянской Апо-
стольской Церкви. Для жителей Армении книга является призывом к почита-
нию и сохранению священных памятников, для армянской диаспоры – мостом к
родине и наследию предков. Издание особенно важно для молодого поколения:
оно способствует укреплению национальной идентичности, исторического со-
знания и приверженности армянским духовным ценностям. Выполняя просве-
тительскую, патриотическую и культурную миссию, этот труд вносит весомый
вклад в сохранение и передачу армянского национального и духовного наследия.

SUMMARY

“Armenia: Land of Sanctuaries” by Arman Maloyan and Vardan Maloyan is a
popular scholarly work dedicated to the spiritual and cultural heritage of Armenia.

The book presents some ninety Armenian monasteries, churches, and holy sites
through historical chronicles, architectural descriptions, legends, and illustrations.

This publication is more than just a travel guide; it serves as an important spiritual, educational, and cultural resource that reconnects readers with the historical memory of the Armenian people. This work takes on particular significance today, at a time when attempts are being made to distort Armenian history and diminish the role of the Armenian Apostolic Church.

For the people of Armenia, the book serves as a call to honor and preserve sacred monuments, while for the Armenian Diaspora, it acts as a bridge to their homeland and the heritage of their ancestors. The publication is particularly important for the younger generation, as it helps strengthen national identity, historical awareness, and commitment to Armenian spiritual values. Thanks to its educational, patriotic, and cultural mission, this work makes a significant contribution to the preservation and transmission of the Armenian national and spiritual heritage.

